

*Заблоцький А.В.**

ОФШОРИНГ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ПОСЛУГ: ТЕОРІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

На сучасному етапі світового господарства, ринкові послуги стали головною рушійною силою національних та світової економік, основним фактором зростання продуктивності, особливо в умовах підвищення ролі інформаційних та комунікаційно-технологічних послуг, головним джерелом створення робочих місць. В останні 10–15 років за темпами свого розвитку сфера послуг принаймні вдвічі перевищує суто матеріальне виробництво — як у національному, так і в міжнародному масштабі. Отже, формується так званий третинний сектор економіки, або сервісна економіка, на відміну від попередніх епох, коли провідними були первинний і вторинний сектори. У промислово розвинутих країнах сектор послуг сягає близько 75% ВВП. Так, у США в ньому зайнято понад 70% економічно активного населення, у країнах Західної Європи – від 60 (ФРН, Фінляндія) до 70% (Бельгія, Нідерланди, Норвегія). Аналіз внутрішньої структури сектора послуг цих країн показує, що активніше розвиваються не традиційні галузі типу готельного й ресторанного бізнесу, а такі, як фінансові послуги, професійне навчання, дивайн, освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення.

В даній статті автори розглядають теоретичні підґрунття процесу становлення та розвитку нової форми міжнародного поділу праці в умовах економічної глобалізації — міжнародного аутсорсингу та офшорингу послуг.

Аналіз міжнародної торгівлі послугами як окремого напрямку господарської діяльності проводиться сучасними економічними школами та формує базу основних категорій цього сегменту світового ринку. Фундаментальні теоретичні і практичні проблеми розвитку міжнародного ринку послуг в умовах поглиблення міжнародного поділу праці і глобалізації світогосподарських зв'язків висвітлені в працях зарубіжних учених Т. Гілла, А. Деардорффа, Д. Долара, Д. Маркусен, А. Маттоо, Д. Родріка, Дж. Стіглеца, К. Фінка, Б. Хоекмана, Дж. Ходжсона, Ж. Франсуа, Р. Стерна та ін.

Різні аспекти проблем становлення й розвитку українського ринку послуг та його інтеграції у світовий виробничий процес досліджено у працях вітчизняних аналітиків: В. Будкіна, І. Бураковського, О. Гаврилюка, Л. Кістерського, Г. Климка, Ю. Макогона, Ю. Пахомова, А. Поручника, О. Рогача, А. Румянцева, В. Савчука, В. Сіденка, В. Федосова, А. Філіпенка, О. Шниркова та ін.

Дослідження розвитку світової торгівлі послугами в умовах економічної глобалізації дало змогу виявити низку тенденцій. Зокрема, географічний розподіл міжнародної торгівлі послугами надзвичайно нерівномірний — близько 75% вартісного обсягу послуг експортується розвинутими країнами, а решта припадає на країни, що розвиваються, і країни з перехідною економікою. За останні роки спостерігається значне зростання світової торгівлі фінансовими, консалтинговими, телекомунікаційними та інформаційними послугами, що пов'язано з економічною глобалізацією. У структурі інвестиційної діяльності

* здобувач кафедри міжнародних фінансів Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ТНК через механізм транскордонного злиття та поглинання відбувається переорієнтація на сектор послуг. За останнє десятиріччя на нього припадало в середньому дві третини сукупного обсягу припливу іноземного капіталу в світовій економіці.

Одна із властивостей послуг полягає в тому, що вони виробляються і споживаються одночасно. Слід зазначити, що елемент обов'язкової взаємодії між постачальником і споживачем означає, що послуги характеризуються одномоментністю. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій дав можливість все в більшій мірі виробляти послуги в будь-якому іншому місці та споживати їх в будь-яких інших місцях, а отже стало можливим торгувати послугами на зовнішніх ринках. Відповідно виробництво всієї продукції в секторі послуг можна розподілити по різних країнах та місцях, що розташовані поза країнами базування компаній, в залежності від порівняльних переваг одних або інших місць та стратегій підвищення конкурентоздатності, що здійснюється компаніями.

Аж до найостаннішого часу ринок послуг (за винятком фінансів) був полем діяльності дрібних і середніх фірм. Ситуація кардинально змінилася у зв'язку з появою, а точніше масованим виходом на цей ринок транснаціональних корпорацій, які змогли поставити собі на службу сучасні засоби телекомунікацій, створивши глобальну систему передачі інформації. Це привело до вибухоподібного зростання сфери міжнародних послуг, які стали складовим елементом внутрішньовиробничої діяльності фірми. Все більш поширюється фрагментація виробничого ланцюжка по окремих країнах, тоді як інформаційно-технологічне забезпечення цього процесу зосереджується в країні базування. У цьому разі внутрішньофірмова передача інформації, технології, фінансів набирає форми міждержавного продажу послуг

Міжнародні корпорації впродовж багатьох років використовують офшоринг виробничих операцій для отримання переваг від інтерналізації своєї діяльності, особливо у сферах надання бізнес-послуг та ІТ-послуг. Розширення офшорингу та аутсорсингу на міжнародному рівні сприяло появі нового типу ТНК, які надають послуги іншим компаніям за типом виробників-підрядників, створюючи власні міжнародні мережі закордонних філій. Основні операції цих компаній здійснюються у промислово розвинутих країнах, але їхня діяльність у країнах, що розвиваються, зростає більш швидкими темпами і виходить за межі цих держав. Так з'явився термін «офшоринг в сфері послуг» під яким розуміється повне або часткове переміщення окремих етапів виробництва послуг в інші країни.

На сьогоднішній день офшоринг в сфері послуг є невід'ємною складовою економічної глобалізації, одним із методів оптимізації глобальної бізнес-системи, новою формою конкуренції, яка призводить до підвищення, а для окремих країн навіть і формування національної конкурентоспроможності.

Основними факторами розвитку офшорингу в сфері послуг безумовно є бажання компаній мінімізувати свої витрати (податки, витрати на оплату праці, обробку даних, адміністративні витрати тощо). Але є і інші не менш важливі фактори, що сприяють стрімкому розвитку офшорингу. Серед них можна виокремити освоєння нових ринків, пошук кваліфікованої робочої сили, уникнення законодавчих бар'єрів в окремих країнах, підвищення рівня обслуговування клієнтів, модернізації чи спрощення управління раціоналізації обліку і як наслідок зростання конкурентоспроможності. Все більшої популярності набуває так званий «інноваційний офшоринг» - це залучення в науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки (НДДКР) кваліфікованих спеціалістів із менш розвинених країн – Південної Африки, Індії, Китаю, Бразилії, Росії та України. В цьому контексті «революція зовнішньоторговельної мобільності» стала тим каталізатором, яка вивела офшоринг в сфері послуг на глобальний рівень.

За останні 4 роки світова наукова думка фактично виділила офшоринг як окремий напрямок розвитку теорії конкурентних переваг і факторів виробництва та її вплив на світову торгівлю.

На наш погляд теоретична основа офшорингу в першу чергу пов'язана із теорією Хекшера-Оліна, яка стверджує, що країни наділені різними факторами виробництва (праця, людський капітал, земля тощо) і це призводить до суттєвої різниці відносних цін таких факторів виробництва. Це створює мотив для компаній не виробляти свої послуги в одній країні, а розподілити виробництво по різних країнах, перерозподіляючи виробництво окремих складових в тій країні, де вони можуть вироблятися з найменшими витратами. При порівнянні витрат в різних країнах безумовно враховуються транспортні витрати, інститути оподаткування, захисту права власності, правовий режим, корупція а також рівень ризику (політичний режим, націоналізація, девальвація тощо).

Отже по своїй суті офшоринг на світовому ринку послуг представляє собою обмін на глобальному рівні факторів виробництва.

Офшорингові операції по наданню послуг можуть здійснюватися двома способами: в межах компанії за рахунок створення іноземних філій (іноді цей спосіб називають „внутрішньокорпоративним або прямим офшорингом”), який переважно здійснюється через прямі іноземні інвестиції (ПІ), або шляхом передачі тієї чи іншої послуги у підряд будь-якій третій стороні, що виступає постачальником послуг (такий спосіб ще називають „офшорним підрядом” чи „офшорним аутсорсингом”).

Таблиця 1
Форми офшорингу у виробництві послуг

Місце виробництва	Місце виробництва	
	Внутрішньокорпоративне виробництво	Зовнішнє виробництво („зовнішній підряд”)
Країна базування	Виробництво залишається в середині компанії в країні базування	Виробництво передається в підряд третій стороні, що надає послуги в країні базування
Іноземна країна(офшоринг)	„Внутрішньокорпоративний офшоринг” Виробництво здійснюється іноземним філіалом	„Офшорний аутсорсинг” Виробництво передається третій стороні в підряд: а) місцевій компанії б) іноземному філіалу іншої ТНК

Офшоринг

Джерело: *US Government Accountability Office (GAO 2004), World Investment report 2004, Information Technology Outlook OECD 2004.*

Термін офшоринг по своїй суті є зовнішнім аутсорсингом і розглядає виключно випадок перенесення виробництва компанії за межі країни базування. Виділяють дві форми офшорингу:

- Внутрішньокорпоративний офшоринг – передбачає часткове або повне перенесення виробництва товарів та послуг в іноземну країну. Даний процес передбачає створення нових філіалів (Greenfield investments) або надання послуг через вже існуючий філіал в приймаючій країні.

• Друга форма офшорингу передбачає часткове або повне перенесення виробництва товарів чи послуг до неафілійованої компанії в іншій країні (офшорний аутсорсинг).

Іноді офшоринг приймає форму того чи іншого поєднання моделей офшорного аутсорсингу та внутрішньо-корпоративних операцій. Розширення офшорингу на міжнародному рівні сприяло появі нового типу ТНК, які надають послуги іншим компаніям за типом виробників-підрядників

Найбільш актуальними послуги, що виробляються шляхом передачі їх в офшоринг відносять послуги:

- Аудиту
- Маркетингові дослідження
- Інжиніринг
- Послуги R&D (research and development)
- Рекламні послуги
- ІТ послуги
- Послуги з обробки та введення даних
- Юридичні послуги.

Дослідження теорії офшорингу в сучасній світовій науковій думці відбувається в контексті розвитку теорій міжнародної торгівлі та дослідження теорій галузевих ринків.

Основні питання які піднімаються сьогодні в рамках дослідження теорії офшорингу є наступні: які чинники спонукають компанії приймати рішення про офшоринг?; яким чином приймається рішення вибір тієї чи іншої форми офшорингу – чи то розвиток вертикальної інтеграції шляхом ПП, чи купівлею послуг у непов'язаних виробників?; у випадку переміщення виробництва послуг за кордон, яким чином компанія буде організовувати взаємодію між різними структурними елементами для збільшення оптимізації виробництва. Відповідь на ці практичні питання поки що досліджуються з допомогою складних комплексних формальних моделей, в яких науковці намагаються враховувати ефекти несиметричності інформації, проблеми взаємопоєднання різних факторів виробництва тощо.

Інші питання які піднімаються під час дослідження офшорингу пов'язані з дослідження того, яким чином кінцевий продукт може бути вироблений з використання двох або більше проміжних продуктів. Зокрема, досліджується те, яким чином така фрагментація виробництва послуг впливає на торговельні потоки, добробут та ціни на фактори виробництва. Це зокрема актуально в таких сферах як послуги R&D, ІТ послуги та інжиніринг.

Теорія офшорингу передбачає, що в виробництві кожного продукту бере участь континуум виробничих процесів для кожного фактору виробництва. При цьому процеси виробництва можуть бути рознесені у просторі, а організація виробництва кінцевого продукту може змінюватись у часі. Компанії обирають таку стратегію офшорингу, яка дозволяє їм знизити вартість факторів виробництва. Компанії також враховують і те, що не всі виробничі процеси можна з легкістю перенести в інші країни. В моделі кожної корпорації існує величезна кількість виробничих процесів, виробництво яких можна передати іншим компаніям. Така стратегія визначається таким чином, щоб гранична вартість виробництва в різних країнах урівнювалася. А враховуючи стрімке зростання інформаційних технологій, вартість робіт що виробляються офшорно зменшується. В кінцевому результаті офшоринг призводить до трьох ефектів:

Зростання продуктивності. Зменшення вартості офшорних робіт зменшує виробничі витрати фірми. Це явище нагадує технічний прогрес, який підвищує ефективність фактора

виробництва (*factor augmenting*), що досліджується в теоріях економічного зростання. При цьому, якщо зменшення витрат фірми внаслідок офшорингу суттєво не впливає на вартість факторів виробництва всередині країни, то всі економічні агенти можуть розділити дохід, отриманий фірмами, які практикують офшоринг. На противагу цьому інші неокласичні теорії торгівлі стверджують про неминучість конфлікту інтересів у випадку падіння вартості послуг.

Ефект відносних цін. Цей ефект виникає, коли падіння вартості офшорингових робіт змінюють рівень оплати праці всередині країни. Паралельно із зниженням вартості офшорингових робіт зменшуватиметься також і відносна оплата праці робочої сили, яка конкурує із працівниками офшорних компаній.

Ефект пропозиції робочої сили. Переміщення частини виробництва за кордон вивільняє робочу силу, яка була зайнята у цій сфері всередині країни, а отже збільшується її пропозиція всередині країни.

Найважливіша зміна у сфері послуг розвинутих країн в останні десятиліття — перехід послуг на новий ступінь науково-технологічного розвитку. На основі ІКТ радикально перетворюються матеріальна база, методи виробництва, моделі, види та зміст сервісу практично в усіх галузях. У складі сектора діє розвинутий блок наукомістких послуг — телекомунікацій, інформаційних, комп'ютерних, фінансових, медичних, професійних і деяких ділових; у поєднанні з високотехнологічними промисловими галузями вони утворюють інноваційне ядро постіндустріальної економіки, що визначає її головні параметри.

Зростання важливості виробництва послуг у національних економіках відображає економіку масштабу і спеціалізацію країни. У процесі становлення і розвитку компаній дедалі необхіднішими стають питання координації та організації основних бізнес-структур. Ця додаткова діяльність частково передається до виконання зовнішнім постачальникам послуг (аутсорсинг). Тому виробничі послуги як диференційовані витрати відіграють важливу роль у координації виробничого процесу диференційованих товарів та реалізації ефекту масштабу. Поєднання організаційних нововведень і розширених логістичних послуг стимулює зростання продуктивності, що у свою чергу істотно впливає на економічне зростання, збільшуючи ефективність виробництва в усіх секторах економіки.

Розширення офшорингу на міжнародному рівні сприяло появі нового типу ТНК, які надають послуги іншим компаніям за типом виробників-підрядників. Більшість таких підрядних "постачальників послуг" виникло у США. Деякі з них вийшли на глобальний рівень, створивши власні міжнародні мережі закордонних філій. Основні операції цих компаній здійснюються у промислово розвинених країнах, але їхня діяльність у країнах, що розвиваються, зростає більш швидкими темпами і виходить за межі цих держав.

Серед країн, що розвиваються, провідними країнами-реципієнтами в рамках проєктів ПШ, пов'язаних з офшорингом послуг у країнах „третього світу”, є країни Південної та Південно-Східної Азії, особливо щодо послуг у галузі ІТ. Індія є реципієнтам офшорингу практично всього спектра послуг. Зарубіжні компанії приваблює не тільки її дешева і кваліфікована робоча сила; Індія користується також перевагами "першопроходця" і вигодами інтеграції. Водночас із вигід офшорингу можуть скористатися й інші країни за умови відповідності конкретним вимогам у плані знання мови, годинних поясів та культурної спорідненості.

На сьогоднішній день третина бізнес-послуг переміщена за кордон і внутрішньофірмовий офшоринг охоплює 22% усіх бізнес-послуг. Це особливо актуально для компаній у галузі телекомунікацій, банківської та страхової діяльності, де такі операції традиційно складають важливий сегмент збутової діяльності. Такими послугами є офшорне програ-

мування, кодування, бухгалтерський облік та фінанси, обробка вимог й адміністрування (зокрема обробка платіжних та страхових вимог), збереження контактної інформації та послуги кол-центрів. Іншими видами діяльності, яка найчастіше здійснюється за кордоном, є управління людськими ресурсами, нарахування заробітної плати, підтримання "гарячих ліній", інформаційна та юридична підтримка, забезпечення функціонування веб-сайтів.

Офшорний аутсорсинг відкриває міжнародним компаніям широкі можливості, які зовсім не обмежуються переведенням за рубіж трудомістких операцій з низькою доданою вартістю. Окрім зниження операційних витрат, офшорингові компанії можуть запропонувати своїм клієнтам і чудову якість – навіть там, де потрібна робоча сила високої кваліфікації, – і відповідну базу для виходу нової продукції на ринки.

Хоча процеси фрагментації й глобалізації у сфері послуг і в оброблювальному секторі схожі, між ними є важливі відмінності. По-перше, хоча масштаби сектора послуг набагато більші порівняно з оброблювальним сектором, лише близько 10% його продукції потрапляє у сферу міжнародної торгівлі (понад 50% становить цей показник для оброблювального сектора). По-друге, темпи глобалізації сектора послуг, на які вплинула "революція зовнішньоторговельної мобільності", вищі, ніж в оброблювальному секторі. По-третє, тоді як переміщення виробництва товарів стосується головним чином тільки фірм, що працюють в оброблювальному секторі, функції з надання послуг переводяться в офшор компаніями, які діють у всіх секторах. По-четверте, кваліфікація працівників офшорних компаній щодо надання послуг на експорт у цілому вища порівняно з працівниками відповідних підприємств оброблювального сектора, що впливає, зокрема, на зайнятість "білих комірців". По-п'яте, при виведенні в офшор діяльності у сфері послуг свобода вибору місця може бути більшою, ніж при переміщенні виробничої діяльності, зважаючи на меншу капіталоємність і менші фіксовані витрати, особливо якщо для надання послуг не потрібні працівники високої кваліфікації.

Хоча офшоринг послуг переживає лише стадію становлення, переломний момент може настати достатньо швидко. Офшоринг, який перебуває на самому вістрі глобальної переорієнтації у виробничій діяльності, породжує новий міжнародний поділ праці у виробництві послуг.

Література

1. Гаврилюк О.В. Послуги у контексті економічного зростання / О. В. Гаврилюк // Фінанси України. – 2000. – № 4. – С.71-79.
2. Сіденко В. Україна і світова організація торгівлі: як збільшити плюси і зменшити мінуси? / В. Сіденко, О. Барановський. // Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.useps.org>.
3. Філіпенко А.С. Світовий ринок послуг в умовах глобалізації / А. С. Філіпенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин, 2002. – Вип. 38. – Ч. 1. – с. 3-10.
4. The World Trade Organization. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.wto.org>.
5. Hill T. On Goods and Services / T. Hill // Review of Income and Wealth, 1997. – № 23. – P. 318.
6. Francois J. Producer Services, Scale and the Division of Labor / J. Francois // Oxford Economic Papers, 1990a. – № 42. – P. 715–729.

7. Dollar D. Trade, Growth, and Poverty / D. Dollar, A. Kraay // *Economic Journal*, 2004. – № 114. – P. 22–49.
8. Deardorff A.V. International Provision of Trade Services, Trade, and Fragmentation / A. V. Deardorff // *Review of International Economics*, 2001. – № 9(2). – P. 233–248.
9. Hoekman B. Services Trade and Growth / B. Hoekman, A. Mattoo // *World Bank Policy Research Working Paper*, 2008. – № 4461. – 38 p. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.econ.worldbank.org>
10. Fink C. Assessing the Impact of Communication Costs on International Trade / C. Fink, A. Mattoo, C. Neagu // *Journal of International Economics*, 2005. – № 67(2). – P. 428–445.
11. Markusen J. Modeling the Offshoring of White-Collar Services: from Comparative Advantage to the New Theories of Trade and FDI / J. Markusen // *NBER Working Paper*, 2005. – № 11827. – 40 p. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.nber.org/papers/w11827>.
12. Mattoo A. Measuring Services Trade Liberalization and its Impact on Economic Growth: An Illustration / A. Mattoo, R. Rathindran, A. Subramanian // *Journal of Economic Integration*, 2006. – № 21. – P. 64–98.
13. Rodrik D. Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development / D. Rodrik, A. Subramanian, F. Trebbi // *IMF Working Paper*, 2002. – № 02/189. – 47 p. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2002/wp02189.pdf>.
14. Stern R.M. The Place of Services in the World Economy / R. M. Stern // *Research Seminar in International Economics. Discussion Paper № 530*. University of Michigan, 2005. – 49 p. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.spp.umich.edu/rsie/workingpapers/wp.html>.